

**Η ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΕΛΙΞΗ
ΤΟΥ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ
ΤΟΥ ΑΓ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΣΤΟ ΕΡΓΟ «ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΜΑΚΑΡΙΣΜΟΥΣ»**

ΥΠΟ
ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΧΑΤΖΗΟΥΡΑΝΙΟΥ

Η ΑΝΑΓΩΓΙΚΗ ΑΝΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΟΥ ΑΓ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ «ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΜΑΚΑΡΙΣΜΟΥΣ»*

ΥΠΟ
ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΧΑΤΖΗΟΥΡΑΝΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ὁ ἐκκλησιαστικὸς λόγος εἶναι ἀνθρώπινος, ἀλλὰ καὶ ἐκ Θεοῦ. Ἐνῶ ἐπιδέχεται ἐποχικὲς ἀλλαγές, ἐντούτοις παραμένει ἀπαράλλακτος. Ἡ προσφορὰ του παραμένει ἐπίκαιρη σὲ κάθε ἐποχή. Δὲν νοθεύεται, ἀλλὰ ἀναζωογονεῖται. Κενώνεται χάριν τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας (ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐκτός), ἐνῶ ταυτόχρονα παραμένει ἀστείρευτος καὶ παρηγορητικὸς λόγος. Σὲ τέτοια ἀνεξάντλητη πηγὴ καλοῦν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Μιὰ μεγάλη φυσιογνωμία ἀνάμεσα στοὺς μεγάλους Πατέρες καὶ Διδασκάλους εἶναι ἡ μορφή τοῦ Γρηγορίου Ἐπισκόπου Νύσσης (335 - 394 μ.Χ.)¹, ὁ ὁποῖος μὲ τοὺς ὀκτὼ *Λόγους* “*Εἰς τοὺς Μακαρίσμοις*” μᾶς δίνει τὴν ἀφορμὴ καὶ τὴν εὐκαιρία ἀφ’ ἑνὸς μὲν νὰ ἐρευνήσουμε καὶ ἀφ’ ἑτέρου νὰ παρουσιάσουμε τὶς δομές, τὶς ὁποῖες διαπιστώνεται

* Ἡ μελέτη αὐτὴ ἀποτελεῖ διεύρυνση ἐπιστημονικῆς ἀνακοινώσεως στὸ Ε΄ Θεολογικὸ Συνέδριο Μεταπτυχιακῶν Φοιτητῶν (μὲ κεντρικὸ θέμα: Ἐκκλησιαστικὸς Λόγος, παρελθόν, παρὸν καὶ προοπτικές), ποὺ πραγματοποιήθηκε, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, στὴν Πάτμο, 2 - 4 Ἰουλίου 1999.

1. Περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὴ Θεολογία καὶ τὸ ἐν γένει ἔργο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης βλ. Π. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Δ΄, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 159-217 καὶ Στυλ. Γ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, Β΄, Ἀθήνα 1999, σ. 590 - 632.

ὅτι γνώριζαν καὶ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Μεγάλοι συγγραφεῖς, Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας.

Μεταξὺ τοῦ 376 καὶ 378 ὁ Γρηγόριος Νύσσης βρίσκεται ἐξόριστος, λόγῳ τῶν συκοφαντικῶν κατηγοριῶν τῶν αἰρετικῶν Ἀνομοίων (375/6). Τῇ δυσκολίᾳ γιὰ τὴν ἀντλήση περισσοτέρων πληροφοριῶν περὶ τοῦ τόπου καὶ χρόνου συγγραφῆς τῶν ὀκτῶ *Λόγων* “*Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*” τὴν ὁμολόγησαν ἤδη παλαιότεροι καὶ σύγχρονοι εἰδικοί ἐρευνητές². Ἡ δικὴ μας ἄποψη γιὰ τὴ χρονολόγησιν τῆς συγγραφῆς τῶν ὀκτῶ *Λόγων* “*Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*” εἶναι ὅτι μᾶλλον θὰ πρέπει νὰ γράφτηκαν κατὰ τὸ διάστημα 376 - 378³.

Ἐχομε ἐνώπιόν μας ἓνα ἔργο ἀποτελούμενο ἀπὸ ὀκτῶ *Λόγους* μὲ ἐρμηνευτικό, ἀλλὰ καὶ νηπτικὸ χαρακτήρα καὶ περιεχόμενο. Πολὺ δὲ περισσότερο μελετοῦμε ἓνα πρῶιμο, θὰ λέγαμε, ἔργο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης⁴. Πιστεύουμε ὅτι ἡ παρουσίαση - ἀνάλυση τῆς δομῆς τοῦ ὄλου ἔργου καὶ παράλληλα ἡ ἀνέλιξις τοῦ ἐρμηνευτικοῦ λόγου τοῦ ἔργου, θὰ μᾶς δώσει τὴν ἱστορία, ἀλλὰ καὶ τὴν προοπτικὴν τοῦ διαχρονικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου ὡς προσφορὰ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, σύμφωνα μὲ τὴν “*προαίρεσίν*” του.

“*Ἴνα, ἐν ᾧ δυνάμεθα καθὼς ἂν οἰοί τε ᾧμεν ὁμοιωθέντες ἐκ τοῦ πτωχεῦσαι κατὰ προαίρεσιν, καὶ τὴν τοῦ Μακαρισμοῦ κοινωνίαν ἐφελκυσώμεθα*”⁵.

Ἡ “*μετουσίᾳ*” εἶναι ἡ κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό, σύμφωνα μὲ τὶς ὑποσχέσεις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ:

2. Βλ. J. Daniélou “*La chronologie des sermons de Grégoire de Grégoire de Nysse*”: SP 7 (1966) 160, G. A. Hamman, *L'homme image de Dieu*, Paris 1987, σ. 202. Στυλ. Γ. Παπαδοπούλου, Πατρολογία, Β', σ. 618.

3. Ι. Γ. Χατζηουραίου, *Ἡ Δομὴ καὶ ἡ Ἐρμηνευτικὴ τῶν Λόγων «Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς»* (Master), Ἀθήνα 1996, σσ. 32-34.

4. Ὁ νηπτικὸς καὶ ἀσκητικὸς χαρακτήρας τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἀρχίζει μὲ τὰ ἔργα: “*Περὶ Παρθενίας*”, “*Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*” καὶ κορυφώνεται μὲ τὰ ἔργα “*Εἰς τὸν βίον τοῦ Μωϋσέως*”, “*Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*”. Γι' αὐτὴν τὴν πορεία πνευματικῆς τελειώσεως ἀναφέρεται συνοπτικὰ ὁ Καθηγητὴς Χρ. Κρικιώνης στὸ ἄρθρο “*Ἡ συνεχὴς πορεία τῆς πνευματικῆς τελειότητος καὶ τῆς μυστικῆς ἐνώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης*” (Μερικῶς διασκευασμένη εἰσήγησις στὸ ἸΔ' Συνέδριον Πατερικῆς Θεολογίας, Ἀθήνα 27-29 Σεπτ. 1994), Ἀνάτυπο, Θεσσαλονίκη 1995.

5. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, Λόγος α': Jaeger, GNO VII/2 84, 6-9: PG 44, 1201B· ΒΕΠ 66, 398, 26-28.

«*Ἡ οὖν τῶν Μακαρισμῶν μετουσία οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ θεότητος ἐστὶ κοινωνίαν, πρὸς ἣν ἡμᾶς ἀνάγει διὰ τῶν λεγομένων ὁ Κύριος*»⁶.

Ἡ δομὴ - *structura* τῶν *Λόγων* ἐκφράζει τὴν ἔρμηνευτικὴ τακτικὴ πού καθιερώνει ὁ Γρηγόριος Νύσσης μὴ παραθεωρώντας τὴν μέχρι τότε ἔρμηνευτικὴ τῶν “σχολῶν” καὶ τῶν προγενεστέρων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Ὁ ἔρμηνευτικὸς λόγος τοῦ Γρηγορίου Νύσσης δομεῖται μὲ ἀναγωγικὸ⁷ τρόπο, πού ἐμεῖς τὸν χαρακτηρίζουμε πυραμοειδῆ.

Ἡ Τεχνικὴ τῶν λόγων “*Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*” - Τὸ σχῆμα τῆς πυραμίδας

Ἀναφορικὰ μὲ τὴν τεχνικὴ (τοῦ λόγου), τὴν ὁποία χρησιμοποιεῖ ὁ Γρηγόριος Νύσσης στὸ ἔργο πού μελετᾶμε, παρατηροῦμε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ παρομοιαστεῖ δομικά, μὲ τὸ σχῆμα τῆς πυραμίδας. Ἡ πυραμίδα χωρίζεται σὲ ὀκτῶ ἐπίπεδα, πού τὸ καθένα ἀντιστοιχεῖ σ’ ἓναν ἀπὸ τοὺς ὀκτῶ *Λόγους*. Τὸ σχῆμα τῆς πυραμίδας ἀναλογεῖ πρὸς τὶς διαβαθμίσεις, τὶς ὁποῖες ἔχει. Δηλ. ὑπάρχουν ὀκτῶ συνολικὰ *Λόγοι* καὶ ταυτόχρονα, ὀκτῶ κλιμακωτὰ ἐπίπεδα. Κάθε *Λόγος* ἀνεβαίνει πρὸς τὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας ἐνῶ παράλληλα μικραίνει ἢ ἔκτασὴ του. Ἄρα, κάθε δεῦτερο ἐπίπεδο εἶναι μικρότερο σὲ ὄγκο ἀπὸ τὸ

6. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς Λόγος ε'*: Jaeger, GNO VII/2 124, 13-15: PG 44, 1249A· BEP 66, 398, 33-35.

7. Ἡ ἔρμηνεία τῆς Γραφῆς ἀπέτελεσε πραγματικὰ ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ἐνδιαφέροντα τῶν μεγάλων Πατέρων καὶ Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, ἀν καὶ δὲν εἶχαν ὅλοι ἀσχοληθεῖ εἰδικὰ καὶ συστηματικὰ, μὲ τὸν ὑπομνηματισμὸ τῆς ΠΔ ἢ τῆς ΚΔ (Πρβλ. Η. Δ. Μούτσουλα, «*Ὁ Γρηγόριος Νύσσης ὡς ἔρμηνευτὴς τῆς ἀγ. Γραφῆς*»: Πόνημα Εὐγνώμων Β. Βέλλα, Ἀθήναι 1969, σ. 465). Ἡ ἔρμηνευτικὴ προσφορὰ τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης ἀποτελεῖ κυριολεκτικὰ, σταθμὸ στὰ ἔρμηνευτικὰ δεδομένα τοῦ Δ' αἰ. Καὶ ἐνῶ ἡ ἔρμηνευτικὴ του βρῖσκεται μεταξὺ τῶν δύο κυριότερων μεθόδων ἔρμηνείας τῆς ἀγίας Γραφῆς [ἴτοι: α) τῆς ἀλληγορικῆς καὶ τυπολογικῆς μεθόδου τῆς ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, ἡ ὁποία ἔχει ὡς κύριους ἐκπροσώπους τὸν Κλήμη καὶ τὸν Ὠριγένη, ὅπως ἐπίσης τὸν κοινὸ τους ἐμπνευστή, τὸ Φίλωνα Ἰουδαῖο (40 μ.Χ.) καὶ τὸ μαθητὴ τοῦ Ὠριγένη Δίδυμο Τυφλό, καὶ β) τῆς ἱστοριογραφηματικῆς, τῆς λεγόμενης ἀντιοχειανῆς σχολῆς, ἡ ὁποία ἔχει ὡς κυριότερους ἐκφραστὲς τὸν Λουκιανὸ (†312) καὶ τὸ Διόδωρο Ταρσοῦ (†392), ἐντούτοις ὁ Γρ. Νύσσης ὡς ἔρμηνευτὴς, ὑπερβαίνει τὰ ὅρια καὶ τῶν δύο σχολῶν. Διαμορφώνει τὴ δική του ἔρμηνευτικὴ μέθοδο, ἡ ὁποία ἔχει κοινὰ σημεῖα μὲ αὐτὴ τῶν Διονυσίου Ἀλεξανδρείας, Μ. Ἀθανασίου, Μ. Βασιλείου, καὶ Ἰωάν. Χρυσοστόμου. Ὁ Γρ. Νύσσης θὰ κάνει τὸ μεγάλο ἄλλα καὶ θὰ παρουσιάσει μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα του τὴν ἔρμηνευτικὴ θεολογία (θεολογικὴ ἔρμηνεία) μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴν ἀναγωγικὴ ἔρμηνεία (Πρβλ. Στυλ. Γ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία, Β'*, σσ. 42, καὶ 612-613).

προηγούμενο *Λόγο* και ὅλοι οἱ *Λόγοι*, μεταξύ τους συνδέονται, τόσο με ἐκείνους πού προηγήθηκαν, ὅσο και μ' ἐκείνους πού ἀκολουθοῦν.

Ἀκριβῶς αὐτὸ δηλώνουν και οἱ *Λόγοι*, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ καθένας, πολὺ εὐστοχα, χαρακτηρίζεται και ὡς “κλίμαξ” (κλίμακα τῶν ἀρετῶν) ἢ ὡς “βαθμῖς”, ἀφοῦ ὁ κάθε *Μακαρισμὸς* ἀντιστοιχεῖ σ' ἓνα *Λόγο*, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀντιπροσωπεύει και μία ἀρετή. Οἱ ἀρετὲς διαβαθμίζονται μεταξύ τους. Ὅταν κανεῖς π.χ. θέλει νὰ μπεῖ στὸ στάδιο τῶν ἀρετῶν, θὰ ἀρχίσει ἀπὸ τὰ εὐκόλα, γιὰ νὰ προχωρήσει πρὸς τὰ δύσκολα, ἀπὸ τὰ ἀπλά πρὸς τὰ πολὺπλοκα, ἀπὸ τὰ χαμηλὰ πρὸς τὰ ὑψηλά. Αὐτὸ ὑποδεικνύει στοὺς ἀναγνώστες ἢ ἀκροατὲς ὁ Γρηγόριος Νύσσης με τοὺς *Λόγους* “*Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*”. Ἀκόμη και ἡ σειρὰ (“ἀκολουθία”), με τὴν ὁποία τοποθετεῖ ὁ Γρηγόριος τοὺς Μακαρισμοὺς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὴν “*Επὶ τοῦ ὄρους Ὁμιλία*”, ἐνισχύει τὸ συλλογισμὸ αὐτό. Ἐκθέτει τὴν ἀποψη αὐτὴ ὅταν, ἀναφερόμενος στὸ *Β' Λόγο* στὴν σειρὰ τῶν *Μακαρισμῶν*, γράφει:

“*Δοκεῖ μοι βαθμίδων δίκην ἢ τῶν Μακαρισμῶν διακεῖσθαι τάξεις, εὐεπίβατον τῷ λόγῳ δι' ἀλλήλων ποιῶσα τὴν ἀνοδον*”⁸.

Δηλ. ἡ εὐρυχωρία τοῦ κάθε *Λόγου* - ἐπιπέδου, πού προηγήθηκε ἔναντι σ' αὐτὸ πού ἀκολουθεῖ, ἔχει νὰ κάνει και με τὴν μεγαλύτερη προσέλκυση καλοπροαίρετων ἀνθρώπων. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ καλοῦνται ἀπὸ τὸν ἱερὸ συγγραφέα νὰ ἀκούσουν τὰ λόγια τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς τὴν κατεξοχὴν διδασκαλία και κατ' ἐπέκταση νὰ δεχθοῦν τὴν ἐρμηνεία και παραίνεση τοῦ Γρηγορίου Νύσσης. Ἀκόμη περισσότερο ἢ ἔκταση τοῦ κάθε ἐπιπέδου ἔχει νὰ κάνει με τὴν ἐπιθυμία και τὴ δυνατότητα, περισσότερων ἢ λιγότερων ἀνθρώπων, νὰ ἀσκηθοῦν πνευματικὰ ὥστε νὰ μπορέσουν νὰ ἐφαρμόσουν στὴ ζωὴ τους τὶς ἀρετὲς, γιὰ τὶς ὁποῖες μιλά ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης σ' ἓνα ἀπὸ τοὺς ὀκτὼ *Λόγους* και σύμφωνα με τὸν ἀντίστοιχο *Μακαρισμὸ*.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ βιβλικὸ κείμενο τῆς *Ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὁμιλίας* τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, θὰ πρέπει πιστεύουμε εὐθύς ἐξαρχῆς νὰ ἐπισημανθοῦν τὰ ἀκόλουθα:

α) Ὁ Γρηγόριος Νύσσης μεταξύ τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελιστῶν ἐπιλέγει τὸ κείμενο τοῦ Εὐαγγελιστῆ Ματθαίου (Ματθ. ε' 1 - 10).

β) Τὸ ἀνωτέρω κείμενο τοῦ Εὐαγγελίου χρησιμοποιεῖται με κάποια

8. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς Λόγος α'*: Jaeger, GNO VII/2 90, 3-4 PG 44, 1208D· BEΠ 66, 377, 16-17.

τροποποίηση - μετακίνηση δύο στίχων. Δηλ. τὸ βιβλικὸ χωρίο τοῦ Β' Λόγου ἔπεται τοῦ βιβλικοῦ χωρίου τοῦ Γ' Λόγου, σύμφωνα μὲ τὸ κριτικὸ κείμενο ποὺ χρησιμοποιοῦμε σήμερα (Μαθ. ε' 4 - 5)⁹. Ἔτσι ἐξάγονται δύο πλευρές· 1) ὅτι τὸ χειρόγραφο ποὺ εἶχε ὑπόψη του ὁ Γρηγόριος Νύσσης στὸ κεφ. ε' προηγεῖται ὁ στίχ. 5 καὶ ἔπεται ὁ στίχ. 4 καὶ 2) ὅτι τροποποιεῖ τὴ σειρά τῶν *Μακαρισμῶν* διότι μ' αὐτὴ τὴ σειρά τῶν συλλογισμῶν ἀνεβαίνει ὅπως ἐκείνος νομίζει καλύτερα τὴν κλίμακα τῶν ἀρετῶν καὶ ἄρα ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν πυραμίδα τελειώσεως. Προσωπικὰ πιστεύουμε ὅτι ἐὰν ἡ μετακίνηση τῶν στίχων ἦταν θέμα προσωπικῆς ἐπιλογῆς παρὰ τὴν κανονικὴν σειράν τῶν στίχων στὸ βιβλικὸ κείμενο δὲν θὰ δίσταζε ὁ Γρηγόριος Νύσσης νὰ τὸ ἀναφέρει καὶ μάλιστα νὰ τὸ ἐξηγήσει, γιατί διαμορφώνει τὴν σειράν τῶν *Μακαρισμῶν* τῆς *Ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὁμιλίας* τοῦ Κυρίου.

1. Λόγος Α'

Ἦδη, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Α' Λόγου στὸ Γενικὸ Προοίμιο¹⁰ τοῦ ἔργου, ὁ Γρηγόριος Νύσσης ἀναφέρεται στὸ “*πνευματικὸν ὄρος τῆς ὑψηλῆς θεωρίας*”, χρησιμοποιεῖ τὸ σχῆμα τοῦ “*ὄρους*”, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ Κύριος δίδασκε ἐπάνω σὲ λόφο, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Νύσσης θέλει νὰ προτρέψει τὸν ἀκροατὴ ἢ ἀναγνώστη νὰ ἀναλάβει τὸ ἔργο τῆς ἀναβάσεως, ὅπου “*ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου κατοπτνεύμενα, οἷα καὶ ὅσα ἐστίν, αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος, μακαρίζων τοὺς συναναβάντας αὐτῶ*”. Ἡ ἀνάβαση ὑποδηλώνει προσπάθεια περισσότερη ἀπὸ ὅση θὰ ἔπρεπε νὰ καταβάλλει κάποιος θέλοντας νὰ προχωρήσει σὲ ἐπίπεδο δρόμο. Ἐπίσης, ἐδῶ ἔχουμε ἀνάβαση σὲ συγκεκριμένο ὄρος: “*τὸ πνευματικὸ ὄρος τῆς ὑψηλῆς θεωρίας*”. Ἐπομένως, ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ ἀκολουθήσει τὴν πορεία πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ πνευματικοῦ ὄρους, θὰ ἔχει τὴν εὐκαιρία νὰ γευθεῖ ὅσα ὁ Θεὸς θὰ τοῦ χαρίσει, δηλ. τὴν “*ὑψηλὴν θεωρίαν*”.

«*Τίς ἄρα τοιοῦτός ἐστιν ἐν τοῖς συνειλεγμένοις, ὡς μαθητῆς τε εἶναι τοῦ Λόγου, καὶ συναναβῆναι αὐτῶ χαμόθεν... εἰς τὸ πνευματικὸν ὄρος τῆς ὑψηλῆς θεωρίας;... Τὰ δὲ ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου κατοπτνεύμενα, οἷα καὶ ὅσα ἐστίν, αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος, μακαρίζων τοὺς συναναβάντας αὐτῶ, διεξέρχεται, οἷον δακτύλῳ τινὶ δεικνύς, ἔνθεν μὲν τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἐτέρωθεν δὲ τῆς ἄνω γῆς τὴν κληρονομίαν, εἶτα ἔλεον καὶ δικαιοσύνην καὶ παρράκλησιν καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν τῶν*

9. Nestle-ALand, *Novum Testamentum Graece*, Druck 1985, p. 9.

10. Ἱ.Γ. Χατζηουρανού, *Ἡ Δομὴ καὶ ἡ ἑρμηνευτικὴ τῶν Λόγων*, σ. 59.

ὄλων γινομένην συγγένειαν καὶ τὸν ἐκ τῶν διωγμῶν καρπὸν, ὃ ἐστὶ τὸ σύννοικον Θεοῦ γενέσθαι, καὶ ὅσα ἄλλα πάρεστι πρὸς τούτοις βλέπειν ἄνωθεν ἐκ τοῦ ὄρους, δακτυλοδεικτοῦντος τοῦ Λόγου τὸ ἐκ τῆς ὑψηλῆς σκοπιᾶς διὰ τῶν ἐλπίδων ἀποβλεπόμενον»¹¹.

Ἀπὸ τὸν Α' Λόγο ὁ ἱερός συγγραφέας διευκρινίζει ὅτι σκοπὸς τοῦ “κατ' ἀρετὴν βίου” εἶναι “ἢ πρὸς τὸ θεῖον ὁμοίωσις” ἐνῶ στὸ τέλος τοῦ Β' Λόγου ὑπογραμμίζει καὶ τὴ σημασία τοῦ Α' Λόγου, σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὴν ἀρετὴ τῆς ταπεινοφροσύνης: “πτωχείαν πνεύματος τὴν ἐκούσιον ταπεινοφροσύνην ὀνομάζει ὁ Λόγος”. Μ' αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος πετυχαίνει νὰ γίνῃ: «Μετάρτασιός τε καὶ διαέριος ἄνω φέρηται... ἐπὶ νεφέλης συμμετεωροπορῶν¹² τῷ Θεῷ»¹³.

Συνεπῶς, μποροῦμε ἐδῶ νὰ ποῦμε ὅτι, ἀνεβαίνοντας ὁ ἄνθρωπος τὴν κλίμακα ἢ τὴν πυραμίδα, μὲ στόχο τὴν κορυφή, θὰ πρέπει νὰ περᾶσει ἀπὸ τὴν ταπεινοφροσύνη. Ἡ πορεία, λοιπόν, αὐτὴ πρὸς τὴν κορυφή, ἐπιβάλλει στὸν ἄνθρωπο νὰ εἶναι ἀνάλαφρος ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὶς μέρμινες τοῦ γήινου βίου. Ἄλλωστε, ἡ πρώτη βαθμίδα τῆς πνευματικῆς πορείας εἶναι ἡ κάθαρση ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὶς ἀδυναμίες.

2. Λόγος Β'

Ὁ Β' Λόγος περιγράφει τὶς προϋποθέσεις καὶ τὸν τρόπο, γιὰ νὰ ἀνέβῃ ὁ ἄνθρωπος ἀκόμη μιὰ βαθμίδα ψηλότερα, ὥστε νὰ φθάσει

11. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς Λόγος α'*: Jaeger, GNO VII/277, 4-78, 11· PG 44, 1193CD· BEΠ 66, 369, 10-25.

12. Α' Θεσ. δ' 17. Τὸν ὄρο “συμμετεωροπορεῖν” τὸν βρίσκουμε καὶ στὴν Ἐπιστολὴ Γ', ὅπου ὁ Γρηγόριος Νύσσης περιγράφει τὴν ἀνάγκη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν καθαρότητα τῆς ζωῆς του ὡς ἄνθρωπου, ἀνάλαφρος ἀνέβηκε στὸν οὐρανὸ παίρνοντας μαζί του καὶ τὴν ἀνθρώπινη φύση.

«... Καὶ ὁ καταλιπὼν τὴν ὑλικὴν καὶ χαμαίξηλον τῶν ἀνθρώπων ζωὴν, ἀναβὰς δὲ διὰ τῆς ὑψηλῆς ἐπιθυμίας εἰς τὴν ἐπουράνιον πολιτείαν καὶ τὰ ἄνω φρονῶν, οὐδ' ὁ Χριστός, καὶ μὴ βαροῦμενος τῷ ἄχθει τοῦ σώματος ἀλλ' ἐξελαφρύνας διὰ τῆς καθαρωτέρας ζωῆς, ὥστε αὐτῷ νεφέλης δίκην συμμετεωροπορεῖν ἐπὶ τὰ ἄνω τὴν σάρκα, οὗτος κατὰ γε τὴν ἐμὴν κρίσιν ἐκεῖνην τῶν κατωνομασμένων, ἐν οἷς τὰ ὑπομνήματα τῆς τοῦ Δεσπότου ὑπὲρ ἡμῶν φιλανθρωπίας ὁρᾶται» (Ἐπιστολὴ Γ': BEΠ 70, 2218-25).

Πρβλ. Κ.Β. Σκούτερη, “Μετεωροπορεῖν καὶ «συμμετεωροπορεῖν» παρὰ τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ Νύσσης”: Θεολογία 39 (1968) 425-439 καὶ Χρ. Κρικῶνη, “Ἡ συνεχὴς πορεία τῆς πνευματικῆς τελειότητος καὶ τῆς μυστικῆς ἐνώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης”, Ἀνάτυπο, Θεσσαλονίκη 1995, 44-45.

13. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς Λόγος α'*: Jaeger, GNO VII/2 89, 1-3· BEΠ 66, 376, 28-30.

στήν κορυφή, δηλ. στὸ φωτισμὸ καὶ τὴ θέωση. Βέβαια, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ἔχει πάντοτε ὑπόψη του τὴν πρώτη βαθμίδα, ποῦ ἤδη ἀνέλυσε στὸν Α΄ Λόγο. Δὲν ξεχνάει τί προηγήθηκε καὶ ἀσφαλῶς δὲν διστάζει νὰ τὸ χρησιμοποιήσει γιὰ νὰ προχωρήσει στὴ β΄ βαθμίδα, ποῦ ἐπιτάσσει ὁ Β΄ Μακαρισμός.

«Οἱ διὰ κλίμακός τινος τοῖς ὑψηλοτέροις προσβαίνοντες, ὅταν τῆς πρώτης ἐπιβῶσι βαθμίδος, δι' ἐκείνης ἐπὶ τὴν ὑπερκεκλιμένην ἐπαίρονται, καὶ πάλιν ἢ δευτέρα προσάγει τῇ τρίτῃ τὸν ἀνιόντα, καὶ αὕτη πρὸς τὴν ἐφεξῆς, καὶ αὕτη πρὸς τὴν μεθ' ἑαυτήν. Καὶ οὕτω ὁ ἀνιὼν ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἔστιν, αἰεὶ πρὸς τὸ ὑπερκεκλιμένον ἀννυσόμενος, ἐπὶ τὸ ἀκρότατον φθάνει τῆς ἀναβάσεως. Πρὸς τί βλέπων ἐντεῦθεν προομιάζομαι; Δοκεῖ μοι βαθμίδων δίκην ἢ τῶν Μακαρισμῶν διακεῖσθαι τάξις, εὐεπίβατον τῷ λόγῳ δι' ἀλλήλων ποιούσα τὴν ἀνοδον. Τὸν γὰρ τῷ πρώτῳ διὰ τῆς διανοίας ἐπιβεβηκότα Μακαρισμῶ δι' ἀναγκαίας τινός τῆς τῶν νοημάτων ἀκολουθίας ὁ μετ' ἐκείνον ἐκδέχεται, κἂν ὑποξενίζειν δοκῇ παρὰ τὴν πρώτην ὁ λόγος. Μὴ γὰρ εἶναι δυνατόν ἴσως ὁ ἀκούων ἔρει, καθάπερ ἐν βαθμῶν διαθέσει, μετὰ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν τῆς γῆς τὴν κληρονομίαν καταλαμβάνεσθαι. (...) ὡς ἐντεῦθεν ἡμῖν ἐπ' ἐκείνον ἐσομένης τῆς ἀναβάσεως»¹⁴.

Μετὰ τὸν οὐρανό, στὸν ὁποῖο μᾶς ἀνέβασε ὁ Α΄ Μακαρισμός, σύμφωνα μὲ τὸ ἐδῶ βιβλικὸ χωρίο, προχωρᾶμε πρὸς τὴ ἄνω γῆ, ἢ ὁποία βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὸν οὐρανό, δηλ. στὴν πνευματικὴ καὶ οὐράνια γῆ. Ἄρα, ἔχουμε ἀνώτερο στάδιο, τοῦ ὁποίου ἡ κατάκτηση ἀπαιτεῖ περισσότερο ἀγώνα καὶ βαθύτερη καθαρότητα ἀπὸ μέρους τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἑνὸς μὲν γιὰ νὰ τὸ κατανοήσῃ, ἀφ' ἑτέρου δὲ γιὰ νὰ μπορέσει νὰ γευθεῖ τὰ ἀγαθὰ, γιὰ τὰ ὁποῖα μιλάει ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ τὰ ὁποῖα βρίσκονται πάνω καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν οὐρανό.

«Ἄλλ' εἰ πτερωθείημέν πῶς τῷ λόγῳ καὶ ὑπὲρ τὰ νῶτα τῆς οὐρανιας ἀψίδος σταίημεν, εὐρήσομεν ἐκεῖ τὴν ὑπερουράνιον γῆν τὴν εἰς κληρονομίαν τοῖς κατ' ἀρετὴν βεβιωκόσιν ἀποκεκλιμένην, ὡς μὴ δοκεῖν ἡμαρτηθῆναι τὴν τάξιν τῆς τῶν Μακαρισμῶν ἀκολουθίας, πρῶτον οὐρανοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα γῆς ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ προτεθείσης»¹⁵.

14. Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς Λόγος β': Jaeger, GNO VII/2 89, 22-90, 13· PG 44, 1208D-1209A· BEΠ 66, 377, 10-25.

15. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 90, 13-19· PG 44, 1209 A· BEΠ 66, 377, 25-30.

Τὸ περιεχόμενο τοῦ Β' Λόγου καὶ ταυτόχρονα, τὸ δεύτερο ἐπίπεδο τῆς πυραμίδας, μᾶς ὀδηγοῦν στὴν ἀρετὴ τῆς πραότητος. Ἀναζητεῖ ὁ ἱερός Πατέρας καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐξηγήσει τι εἶναι "τὸ *πραόν*" καὶ ποιό εἶναι τὸ συγκεκριμένο σημεῖο, τὸ ὁποῖο θέλει ὁ Ἰησοῦς νὰ ὑποδηλώσει μὲ τὸ βιβλικὸ χωρίο. Ὁ καππαδόκης ἐρμηνευτὴς στὸ σημεῖο αὐτό, θέλει νὰ πραγματοποιήσει τὸ δικό του ἄλλα, πέρα ἀπὸ τοὺς κυριακοὺς λόγους, ἀλλὰ μὲ βάση αὐτοὺς πάντοτε. Θέλει νὰ ἀναζητήσει καὶ νὰ ἀναλύσει τι "*διὰ τῆς λέξεως ταύτης σημαίνοιο*". Δὲν ἀρκεῖται στὴν πρώτη ἐντύπωση τοῦ βιβλικοῦ χωρίου. Γι' αὐτὸ τονίζει ὅτι "*οὐ γὰρ μοι δοκεῖ πάντα ἐπίσης ἀρετὴν οἶσθαι δεῖν, ὅσα ἂν ἐν πραότητι γίνεται*". Ὑπῆρχε, καὶ συνεχίζει νὰ ὑπάρχει καὶ σήμερα, ὁ κίνδυνος νὰ θεωρηθεῖ ὀρθὸν ἢ "*χριστιανικόν*" καὶ "*ἐνάρετον*" αὐτό, πὺν χαρακτηρίζει "*τὸ ἡρεμαῖόν τε καὶ βραδὺ μόνον*". Μᾶλλον, ἐδῶ, κάτι ἄλλο ὑποκρύπτουν οἱ λέξεις, τὸ ὁποῖο ὁ καππαδόκης Πατέρας θέλει νὰ ἐρμηνεύσει ἐμβαθύνοντας στὸ "*διὰ τῆς λέξεως ταύτης σημαίνοιο*".

«*Ἄλλ' ἴδωμεν τίνος ἀρετῆς γέρας ἢ ἐκείνης τῆς γῆς κληρονομία πρόκειται. "Μακάριοι" γάρ, φησὶν, "οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν". Τί τὸ *πραόν*; Καὶ περὶ τί τὸ *πραόν* μακαρίζει ὁ Λόγος; Οὐ γὰρ μοι δοκεῖ πάντα ἐπίσης ἀρετὴν οἶσθαι δεῖν ὅσα ἐν πραότητι γίνεται, εἰ τὸ ἡρεμαῖόν τε καὶ βραδὺ μόνον διὰ τῆς λέξεως ταύτης σημαίνοιο*»¹⁶.

Στὸν Ἐπίλογο τοῦ Β' Λόγου φανερώνεται ἡ ἐνότητα μεταξὺ τοῦ Β' μὲ τὸν Α' Λόγο. Καὶ τοῦτο ἐξαιτίας τῶν πιὸ κάτω λόγων:

α) Ἡ ταπεινοφροσύνη θεωρεῖται ὡς ἤδη ὑπάρχον χάρισμα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖο μὲ τὸν ἀνάλογο ἀγώνα καὶ τὴν καθοδήγηση καὶ τὸ φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι δυνατὸ καὶ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀποκτήσει.

β) Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀποκτήσει τὸ χάρισμα τῆς ταπεινοφροσύνης, τότε δὲν μπορεῖ νὰ ὑπείσθῃ ὁ θυμὸς στὴν ψυχὴ του. Καὶ

γ) ὅταν ἀπουσιάζει ὁ θυμὸς ἀπὸ τὴν ψυχὴ του, τότε εἶναι δυνατόν νὰ κατορθώσει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀποκτήσει, πάλι μὲ τὸ φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸν ἡσυχὸ βίον, δηλ. τὴν πραότητα.

«*Τὸ δὲ οὕτως ἔχειν οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐν ἕξει βαθείᾳ τῆς ταπεινοφροσύνης ἐστὶν εἶναι, ἧς κατορθωθείσης, οὐδεμίαν εἴσοδον ὁ θυμὸς κατὰ τῆς ψυχῆς ἔξει. Τούτου δὲ μὴ παρόντος ἢ ἡρεμὸς τε καὶ ἡσύχιος κα-*

16. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 93, 7-12· PG 44, 1212 D· BEΠ 66, 379, 16-21.

τορθοῦται βίος, ὅπερ οὐδὲν ἕτερον εἰ μὴ πραΰτης ἐστίν»¹⁷.

«Καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο μάλιστα τὸ πάθος ὁ λόγος βλέπει δῆλόν ἐστιν ἐκ τοῦ μετὰ τὴν ταπεινοφροσύνην νομοθετησαὶ ἡμῖν τὴν πραότητα. Ἔοικε γὰρ ἔχεσθαι τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον καὶ οἷον μήτηρ τις εἶναι τῆς κατὰ τὸ προῶν ἕξεως ἢ τῆς ταπεινοφροσύνης κατάστασις»¹⁸.

Ἔτσι, δικαιολογεῖται, γιατί ὁ βιβλικὸς λόγος τοποθετεῖ μετὰ τὴν ταπεινοφροσύνην τὴν πραότητα στὴν κλίμακα τῶν ἀρετῶν. Συμβαίνει αὐτὸ τὸ γεγονός, ἐξαιτίας τοῦ πάθους. Ἐδῶ, πάθος πιστεύουμε ὅτι εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ἀδυναμία γενικά.

3. Λόγος Γ

Στὸ προοίμιο τοῦ Γ Λόγου μᾶς βεβαιώνει ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ἀφ' ἑνὸς γιὰ τὴν ἐνότητα τῶν τριῶν πρώτων Λόγων, τὴ σχέση δηλ. ποὺ ἔχουν μεταξύ τους, ἀφ' ἑτέρου δὲ μέχρι ποῦ ἔχουν φθάσει, οἱ πρώτοι αὐτοὶ Λόγοι, σὲ ἀναφορὰ μὲ τὴν πορεία πρὸς τὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας.

«Οὕτω τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἐπιβεβήκαμεν ἀλλ' ἔτι κάτω κατὰ τὴν ὑπώρειαν τῶν νοημάτων ἐσμέν, εἰ καὶ δύο τινὰς ἤδη παρωδεύσαμεν λόφους, ἐπὶ τὴν μακαριστὴν πτωχείαν καὶ τὴν ἀνωτέρω ταύτης πραότητα διὰ τῶν Μακαρισμῶν ἀναχθέντες, μεθ' οὓς προσάγει τοῖς ὑψηλοτέροις ἡμᾶς ὁ λόγος καὶ τρίτον ἡμῖν ἐφεξῆς ὑψωμα διὰ τῶν Μακαρισμῶν ἀναδείκνυσιν»¹⁹.

Ἀπὸ τὸ πιὸ πάνω χωρίο, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὁ Γ Λόγος: α) Βρίσκεται ἀκόμη χαμηλὰ ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῶν ὀκτῶ Λόγων. Χαρακτηρίζεται τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο ποὺ βρίσκεται «ὑπώρεια», δηλ. βρίσκεται ἀκόμη σὲ ὄχι ὑψηλὸ ἐπίπεδο, σὲ ἀναφορὰ μὲ τὸ βάθος τῶν νοημάτων, ἄρα καὶ τῶν βαθμίδων τῆς πυραμίδας. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι προσιτὸς ὁ Γ Μακαρισμὸς, ἄρα καὶ ἡ ἀρετὴ ποὺ ἀντιπροσωπεύει, σὲ ἀρκετοὺς ἀνθρώπους.

β) ἔχει ἀρραγὴ ἐνότητα μὲ τοὺς δύο Λόγους ποὺ προηγήθηκαν. Ὁ Α' Λόγος μὲ τὴν «μακαριστὴν πτωχείαν», δηλ. τὴν ταπείνωση, καὶ ὁ Β' Λόγος μὲ τὴν «ἀνωτέραν ταύτης, τὴν πραότητα».

γ) Ὁ κάθε Λόγος, ἄρα καὶ ἡ κάθε ἀρετὴ ποὺ ἐμπεριέχεται σ'

17. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 98, 14-18. PG 44, 1217 D. BEΠ 66, 382, 27-31.

18. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 97, 13-17. PG 44, 1217 AB. BEΠ 66, 382, 1-4.

19. *Εἰς τοὺς Μακαριαμοὺς Λόγους* γ': 15. Jaeger, GNO VII/2 98, 24-99, 6. PG 44, 1220 A. BEΠ 66, 382, 37-383, 4.

αὐτόν, εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ ἐκείνη πού προηγήθηκε. Καί

δ) προδιαθέτει τὸν ἀναγνώστη γιὰ ὑψηλότερα ἐπίπεδα καὶ πνευματικὰ νοήματα, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ ἀκολουθήσουν στὸ κείμενο τῶν *Λόγων* καὶ ἀνάλογα θὰ πρέπει μὲ συνεργὸ τὸ Θεό, νὰ ἀγωνισθεῖ γιὰ νὰ ἀνέβει καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ὑψηλότερα καὶ ἀγιότερα.

Στὸν *Γ Λόγο* προβάλλεται τὸ πένθος, ὄχι βέβαια τὸ “κοσμικό”, ἀλλὰ τὸ “κατὰ Θεὸν ἐνεργούμενον”. Καὶ τοῦτο διότι:

«*Τῆς μὲν κοσμικῆς λύπης θάνατον εἶναι τὸ ἔργον, τὴν δὲ ἐτέραν σωτηρίαν ἐκ μετανοίας τοῖς λυπουμενοῖς ἐργάζεσθαι*»²⁰.

Ἐπισημαίνεται πιὸ κάτω, στὸν ἴδιο *Λόγο* πάντα, σαφέστερα καὶ χαρακτηριστικότερα τὸ πένθος, ὡς “τὸ ἐκ μετανοίας πένθος”²¹. Ὁ καππαδόκης Πατέρας ἐμβαθύνει περισσότερο καὶ δηλώνει εὐκρινέστερα ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη μορφή πένθους, “ἢ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου παράκλησις”²², δηλ. “*αἰσθησίς τις ἀλγεινῆ τῆς τῶν εὐφραυνόντων στερήσεως*”²³, ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῶν ὁποίων μπορεῖ νὰ μετέχει ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος. Μ’ αὐτὰ τὰ δεδομένα τὰ ὁποῖα ἐξέφρασε μὲ ἀφορμὴ τὸ *Γ Λόγο*, προχωρεῖ σὲ πλήρη ἐνότητα καὶ ἀρμονία στὸ ἐπόμενο, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν *Δ’ Μακαρισμὸ* τοῦ *Εὐαγγελίου* τοῦ *Ματθαίου*.

4. Λόγος Δ’

Μὲ τὸν *Δ’ Λόγο* συνεχίζεται ἡ ἀνάβαση γιὰ τὰ ψηλότερα μὲ τὴ “χειραγωγία” πάντα, τοῦ *Μακαρισμοῦ*:

«*Δι’ ἀκολουθίας ὁ πρὸς τὰ ὑψηλότερα τῆς τῶν Μακαρισμῶν κλίμακος χειραγωγῶν ἡμᾶς λόγος, ... “τὰς καλὰς ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν διατιθέμενος”*²⁴ *τοιαύτην ἡμῖν μετὰ τὰς προδιανυσθείσας ἀνόδους τετάρτην προδείκνυσιν ἄλλην ἀνάβασιν...*»²⁵.

Ἡ “ἀκολουθία” τῶν νοημάτων μᾶς ἀνεβάξει πρὸς τὰ ὑψηλότερα, τὰ ὁποῖα εἶναι γιὰ ἐκείνους πού ἀγωνίζονται πνευματικότερα, ἐντονό-

20. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 100, 6-8· PG 44, 1220 D· BEΠ 66, 383, 31-32.

21. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 101, 13· PG 44, 1221 C· BEΠ 66, 384, 26.

22. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 102, 13-14· PG 44, 1224 A· BEΠ 66, 385, 13-14.

23. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 103, 6-7· PG 44, 1224 B· BEΠ 66, 385, 32-33.

24. Ψαλμ. πγ 6.

25. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς Λόγος* δ’: Jager, GNO VII/2 110, 12-16· PG 44, 1232 D· BEΠ 66, 390, 2-6.

τερα καὶ ἐπιμελέστερα. Ἡ ἐνότητα τῶν *Λόγων* συνεχίζεται σταθερά, τὸ κείμενο τὸ ἐπιβεβαιώνει μὲ συνέπεια. Καὶ ἐδῶ, ὅπως στὸ Β' *Λόγο*, οἱ ὀκτὼ *Μακαρισμοὶ* χαρακτηρίζονται ὡς «κλίμακα». Ἡ σύνδεση μὲ τοὺς προηγούμενους τρεῖς *Λόγους* βρίσκεται στὸν παραλληλισμὸ πείνας καὶ δικαιοσύνης:

«Διὰ τοῦτο μακαρίζει ὁ Λόγος οὐ τοὺς ἀπλῶς πεινῶντας, ἀλλ' οἷς πρὸς τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην ἢ ἐπιθυμίᾳ τὴν ῥοπήν ἔχει»²⁶.

Ἡ δικαιοσύνη εἶναι σύνθεση πολλῶν ἀρετῶν. Ἡ ἄποψη αὕτη ἔρχεται σὲ συμφωνία μὲ τὴ θέση ὅτι πολλὲς φορὲς ἡ ἁγία Γραφή ἀπὸ τὸ μέρος συμπεραίνει γιὰ τὸ ὅλο. Ἔτσι, ἡ δικαιοσύνη περιλαμβάνει τὴ σωφροσύνη, τὴ σοφία καὶ τὴ φρόνηση. Συνεπῶς, καὶ «πᾶσα ἀρετὴ τῷ ὀνόματι τῆς δικαιοσύνης ἐνταῦθα διασημαίνεται». Τὰ χωρία πού ἀκολουθοῦν μαρτυροῦν καὶ ἐπικυρώνουν τὴν ἄποψή μας αὕτη.

«Συνήθως δὲ πολλάκις ἡ θεία Γραφή διὰ τῆς τοῦ μέρους μνήμης περιλαμβάνει τὸ ὅλον, ὡς ὅταν τὴν θείαν φύσιν δι' ὀνομάτων τινῶν ἐρμηνεύη»²⁷.

«ἘΑρ' οὖν τὸ μὲν πρὸς τὴν δικαιοσύνην ὀρεκτικῶς ἔχειν μακαριστόν, εἰ δὲ τις πρὸς τὴν σωφροσύνην ἢ τὴν σοφίαν ἢ τὴν φρόνησιν ἢ εἴ τι ἄλλο τῆς ἀρετῆς εἰδός ἐστιν ὁμοίως ἔχει, τοῦτο οὐ μακαρίζει ὁ Λόγος;...»²⁸.

«Οὐκόυν πᾶσαν ἀρετὴ τῷ ὀνόματι τῆς δικαιοσύνης ἐνταῦθα διασημαίνεται, ἥς τοὺς πεινῶντάς τε καὶ διψῶντας μακαρίζει ὁ Λόγος, τὴν πλησμονὴν αὐτοῖς τῶν ἐπιθυμουμένων ἐπαγγελλόμενος»²⁹.

Οἱ πρῶτοι τέσσερις *Λόγοι* ἀνεβάζουν τὸν καλοπροαίρετο ἄνθρωπο στὴ μέση τῆς πυραμίδας. Ἡ δίψα γιὰ τὴν πραγματικὴ δικαιοσύνη τῆς θείας νοθεσίας ἐπιφέρει στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ «τὴν πλησμονήν», δηλαδὴ τὴν πληρότητα.

5. Λόγος Ε'

Ἀκολουθεῖ τὸ ἐπίπεδο μὲ τὸν Ε' *Λόγο*, τὸ ὁποῖο παρομοιάζεται καὶ αὐτὸ μὲ τὴν κλίμακα τοῦ Ἰακώβ.

26. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 111, 20-22· PG 44, 1233 BC· BEΠ 66, 390, 33-35.

27. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 118, 4-7· PG 44, 1241 B· BEΠ 66, 394, 35-37.

28. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 1117, 20-118, 3· PG 44, 1241 BC· BEΠ 66, 394, 31-34.

29. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 119, 10-13· PG 44, 1244 A· BEΠ 66, 395, 24-27.

«Οἷον δὴ νῦν καὶ ἡμῖν ἢ διὰ τῶν Μακαρισμῶν διδασκαλία ποιεῖ, αἰεὶ πρὸς τὰ ὑψηλότερα τῶν νοημάτων τοὺς δι' αὐτῆς ἀνιόντας ἐπαίρουσα»³⁰.

Καὶ ἐδῶ ἔχουμε προβολὴ τοῦ γεγονότος τῆς πληρότητας καὶ ἐνότη-
τας τῶν Λόγων. Ὁ καθένας ἀπὸ αὐτούς, ἄρα, καὶ τὸ κάθε καινούργιο
στοιχείο πού προβάλλεται, σκοπὸ ἔχει νὰ προσεγγίσει, νὰ πλησιάσει ὁ
ἄνθρωπος τὸ Θεό, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἀληθινὰ Μακάριος καὶ ἐπάνω Του
στηρίζεται ὁλόκληρη ἡ μακαριότητα.

«...Καὶ ἐνταῦθα οὖν τὸ ὕψος τῶν ἐπ' ἀλλήλων Μακαρισμῶν αὐτῶ
προσεγγίζειν τῷ Θεῷ παρασκευάζει τῷ ἀληθῶς μακαρίῳ καὶ πάσῃ
ἐπεστηριγμένῳ μακαριότητι»³¹.

Τὸ ἀνωτέρω χωρίο δείχνει καὶ τὴν αὐξητικὴ πορεία τῆς διάθεσης
τοῦ ἀνθρώπου νὰ ζήσει σύμφωνα με τὴν ἀρετὴν με σκοπὸ τὴν ἀπόκτη-
ση τῆς μακαριότητας, δηλ. τῆς θέας τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ.

Στὴ συνέχεια, παρουσιάζεται ἡ “ὁδὸς τῶν Μακαρισμῶν” ὡς “θεό-
τητος κοινωνία”³². Κεντρικὸ σημεῖο ἡ ἀρετὴ τῆς ἐλεημοσύνης, με τὴν
ὁποία ὁ ἄνθρωπος ἀξιῶνεται τῆς θείας μακαριότητας.

«Εἰ γὰρ ἐλεήμων μὲν ὁ Θεός..., τὸ δὲ ἀληθῶς μακαριστὸν ἢ θεότης
ἐστίν, φανερόν ἂν εἴη τὸ ἐκ τοῦ ἀκολούθου νοούμενον, ὅτι κἂν
ἄνθρωπος τις ὢν ἐλεήμων γένηται τῆς θείας ἀξιοῦται μακαριότητος,
ἐν ἐκείνῳ γενόμενος ὃ τὸ θεῖον κατονομάζεται»³³.

Στὸ κείμενο πού ἀκολουθεῖ, εἶναι σαφῆς καὶ κατηγορηματικὸς ὁ
ἐπίσκοπος Νύσσης στὴν προτροπὴ πού ἀπευθύνει πρὸς κάθε πιστὸ
πού ἐπιθυμεῖ νὰ καταστῆ μακάριος:

«Οὐκοῦν νοήσωμεν, ἀδελφοί, τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, ἐν ὀλίγῳ το-
σαῦτα περὶ τῶν μελλόντων παιδεύουσαν καὶ γενώμεθα ἐλεήμονες, ἵνα
γενώμεθα διὰ τοῦτο Μακάριοι»³⁴.

Ἡ παραίνηση εἶναι χαρακτηριστικὸ γνώρισμα με τὸ ὁποῖο ὁλοκλη-
ρῶνεται κάθε ἐπιμέρους Λόγος, ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης.
Εἶναι σύνηθες τὸ φαινόμενο αὐτὸ στὰ πατερικὰ κείμενα, ἀφοῦ ὅλοι οἱ
συγγραφεῖς ἀποσκοποῦν στὴν παροχὴ ποιμαντικῆς πρακτικῆς πρὸς

30. Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς Λόγος ε': Jaeger, GNO VII/2 123, 22-25· PG 44, 1248 D· BEΠ 66, 398, 19-21.

31. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 124, 5-8· PG 44, 1248 D· BEΠ 66, 398, 27-29.

32. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 124, 10-15· PG 44, 1249 BD· BEΠ 66, 398, 31-34.

33. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 124, 26-125, 3 PG 44, 1249 BC· BEΠ 66, 399, 9-13.

34. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 136, 19-22· PG 44, 1264 A· BEΠ 66, 406, 2-4.

τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας.

6. Λόγος ΣΤ

Στὸ προοίμιο τοῦ ΣΤ Λόγου ὁ ἱερός συγγραφέας συγκρίνει τὸ ὕψος καὶ τὸ ἐπίπεδο τοῦ Λόγου μὲ τὸ ὕψος τῶν νοημάτων τῶν Μακαρισμῶν. Συνδέει τὸν ΣΤ Μακαρισμὸ μὲ τοὺς προηγούμενους, τοὺς ὁποίους χαρακτηρίζει «ἀχανὲς πέλαγος».

«Ὅπερ παθεῖν εἰκὸς τοὺς ἐκ τινος ὑψηλῆς ἀκρωρείας εἰς ἀχανὲς τι κατακύπτοντας πέλαγος, τοῦτό μοι πέπονθεν ἢ διάνοια, ἐκ τῆς ὑψηλῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς, οἷον ἀπὸ τινός κορυφῆς ὄρους, εἰς τὸ ἀδιεξίτητον τῶν νοημάτων ἀποβλέπουσα βάθος»³⁵.

Μὲ τὸν ΣΤ Λόγο φθάνουμε στὴ βαθμίδα, ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς ὁποίας, ἂν ἔχει καθαρότητα, μπορεῖ νὰ δεῖ ὁ ἄνθρωπος τὸ Θεό. Νὰ καταξιωθεῖ, δηλαδή νὰ δεῖ τίς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ. Ἐδῶ, θεωρεῖται ἀπαραίτητη ἡ καθαρὸτητα βίου, γιὰ νὰ ἔχει ὁ ἄνθρωπος πρόσβαση καὶ ταυτόχρονα ἐλπίδα τῆς θέας τοῦ Θεοῦ:

«Οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα πρὸς τὸ κρεῖττόν τε καὶ ὑψηλότερον ἀνάγει τὴν ἐννοίαν, Θεοῦ κατανόησιν τὰ τοιαῦτα κατονομάζομεν, ἐκάστων τῶν ὑψηλῶν νοημάτων τὸν Θεὸν ἡμῖν εἰς ὄψιν ἄγοντος. Ἡ γὰρ δύναμις καὶ ἡ καθαρότης καὶ τὸ ὡσαύτως ἔχειν καὶ τὸ ἀμιγῆς τοῦ ἐναντίου καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα θείας τινὸς καὶ ὑψηλῆς ἐννοίας ἐντυποῖ ταῖς ψυχαῖς τὴν φαντασίαν. Οὐκοῦν δείκνυται διὰ τῶν εἰρημένων πῶς καὶ ὁ Κύριος ἀληθεύει, ὀφθήσεσθαι τὸν Θεὸν τοῖς καθαρῶς τὴν καρδίαν ἐπαγγειλάμενος, ... ὁ γὰρ τῇ φύσει ἀόρατος ταῖς ἐνεργείας γίνεται, ἐν τισι τοῖς περὶ αὐτὸν ιδιώμασι καθορώμενος»³⁶.

Εἶναι ἀνώτερος καὶ μακάριος ἐκεῖνος πού, ὄχι ἀπλῶς καὶ μόνο, γνωρίζει περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατέχει, δηλ. ζεῖ τὸ Θεό: «Ὁὐ τὸ γνῶναί τι περὶ Θεοῦ μακάριον ὁ Κύριος εἶναί φησιν, ἀλλὰ τὸ ἐν ἑαυτῷ σχεῖν τὸν Θεόν»³⁷.

«Ἐντὸς ἡμῶν εἶναι τοῦ Θεοῦ τὴν βασιλείαν εἰπὼν, ἵνα διδασθῶμεν ὅτι ὁ πάσης ἐμπαθοῦς διαθέσεως τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν ἀποκαθάρας ἐν

35. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς Λόγος στ'*: Jaeger, GNO VII/2 136, 26-137· PG 44, 1264 C· BEΠ 66, 406, 10-13.

36. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 141, 15-27· PG 44, 1268D-1269A· BEΠ 66, 409, 6-17.

37. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 142, 13-25· PG 44, 1269 C· BEΠ 66, 409, 30-31.

τῶ ἰδίῳ κάλλει τῆς θείας φύσεως καθορᾷ τὴν εἰκόνα»³⁸.

Ὁ Δημιουργὸς Θεὸς δηλαδὴ ἔθεσε ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου τὴ διάθεση τῆς ἐπιθυμίας τῆς “τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ θεωρείας”³⁹, «Οὕτω τοῦ πλάσαντός σε τὸ τοιοῦτον ἀγαθὸν εὐθὺς τῇ φύσει κατοσιώσαντος. Τῶν γὰρ τῆς ἰδίας φύσεως ἀγαθῶν ὁ Θεὸς ἐνετύπωσε τῇ σῇ κατασκευῇ τὰ μιμήματα»⁴⁰.

Ὁ ἱερός Πατέρας χρησιμοποιοῖ τὸ παράδειγμα τοῦ “κατόπτρου”⁴¹ γιὰ νὰ δείξει τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ Θεὸ καὶ τὴν κατανόηση τοῦ ἀπροσίτου “φωτός”. Ὁ καθαρὸς στὴν καρδιά ἄνθρωπος γίνεται μακάριος, γιὰτι μὲ τὸ νὰ ἀποβλέπει στὴ δική του καθαρότητα, βλέπει μέσα στὴν εἰκόνα τὸ πρωτότυπο, δηλ. τὸ Θεό.

«Οὐκοῦν ὁ ἑαυτὸν βλέπων ἐν ἑαυτῶ τὸ ποθούμενον βλέπει, καὶ οὕτω γίνεται μακάριος ὁ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ, ὅτι πρὸς τὴν ἰδίαν καθαρότητα βλέπων ἐν τῇ εἰκόνι καθορᾷ τὸ ἀρχέτυπον»⁴².

«Καθαρότης γὰρ καὶ ἀπάθεια καὶ κακοῦ παντὸς ἀλλοτριώσις ἢ θεότης ἐστίν. Εἰ οὖν ταῦτα ἐν σοί, ὁ Θεὸς πάντως ἐστὸν ἐν σοί. Ὅταν οὖν ἀμυγῆς πάσης κακίας καὶ πάθους ἐλεύθερος καὶ παντὸς κεχωρισμένος μολύσματος ὁ ἐν σοὶ λογισμὸς ἦ, μακάριος εἶ τῆς ὀξυωπίας, ὅτι τὸ τοῖς μὴ καθαρθεῖσιν ἀθέατον ἐκκαθαρθεῖς κατενόησας καί, τῆς ὑλικῆς ἀχλύος τῶν τῆς ψυχῆς ὀμμάτων ἀφαιρεθείσης, ἐν καθαρᾷ τῇ τῆς καρδίας αἰθρίᾳ τηλαυγῶς βλέπεις τὸ μακάριον θέαμα. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τί; Ἡ καθαρότης, ὁ ἀγιασμός, ἢ ἀπλότης, πάντα τὰ τοιαῦτα τὰ φωτοειδῆ τῆς θείας φύσεως ἀπανγμάσματα δι’ ὧν ὁ Θεὸς ὁρᾶται»⁴³.

Ἀπόλυτα καθαρὸς καὶ ἀπαθὴς εἶναι μόνο ὁ Θεός, ὁ ἄνθρωπος ὅμως, μπορεῖ νὰ γίνῃ μέτοχος τοῦ μακαρίου θεάματος, δηλ. τῶν “φωτοειδῶν τῆς θείας φύσεως ἀπανγασμάτων”, μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα “ὁ Θεὸς ὁρᾶται”, ὅταν ἀγωνιστεῖ καὶ ὅταν ὁ Θεὸς τοῦ χαρίσει τὴν καθαρότητα βίου.

Στὸν Γ’ Λόγο ἐπισήμανε ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὅτι ἀκόμη βρίσκεται στὴν “ὑπόρεια”⁴⁴ τῶν νοημάτων, ἐνῶ ἐδῶ στὸν ΣΤ’ Λόγο ὑπογραμμί-

38. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 142, 19-122, 3 PG 44, 1269D· ΒΕΠ 66, 409, 36-38.

39. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 142, 24-25· PG 44, 1269D· ΒΕΠ 66, 409, 40-410, 1.

40. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 143, 5-8· PG 44, 1272A· ΒΕΠ 66, 410, 6-8.

41. Αὐτόθι.

42. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 143 23 PG 44, 1272B· ΒΕΠ 66, 410, 22.

43. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 144, 2-13· PG 44, 1272C· ΒΕΠ 66, 410, 27-36.

ζει ὅτι ἔφθασε στὴν “ὕψηλὴ ἀκρόρεια” καὶ σὲ “ἀχανὲς πέλαγος”. Διαπιστώνεται διάκριση μεταξὺ τῶν τριῶν πρώτων Λόγων ἀπὸ τοὺς ἐπόμενους τρεῖς, ποὺ ὀλοκλήρωνται μὲ τὸν ΣΤ Λόγο. Βέβαια γιὰ τὴν πληρότητα τοῦ ἔργου ἀπομένουν ἀκόμη δύο Λόγοι, ὁ Ζ' καὶ ὁ Η' Λόγος. Μὲ τὸν ΣΤ Μακαρισμὸ φθάνει ὁ Γρηγόριος Νύσσης νὰ χαρακτηρίσει τὸ ἐπίπεδο τοῦ Λόγου αὐτοῦ ὡς “ὕψηλὴ ἀκρόρεια” ἀκριβῶς γιὰ νὰ τονίσει ἀφ' ἐνὸς τὸ πολυσήμαντο τοῦ βιβλικοῦ χωρίου καὶ τὴ σημασία τοῦ ὄλου περιεχομένου καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴ βαθμίδα στὴν πορεία τῆς κλίμακας καὶ ἀσφαλῶς τὴ πορεία πρὸς τὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας. Ἀπὸ τὴν “ὕψωρεια” φθάσαμε στὴν “ἀκρόρεια”. Πλέον χρειάζεται μεγαλύτερη προσπάθεια καὶ ἐντονότερη ἀσκήσι, περνώντας μέσα ἀπὸ τὰ δύο ἐπόμενα ἐπίπεδα, γιὰ νὰ φθάσει ὁ ἄνθρωπος στὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας, στὴν τελειότητα.

7. Λόγος Ζ'

Στὸν Ζ' Λόγο, ὁ Γρηγόριος Νύσσης ἀνεβάξει τοὺς ἀκροατὲς ἢ ἀναγνῶστες του στὴν ἕβδομη βαθμίδα, ἢ ὁποῖα εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τίς ἄλλες ἕξι ποὺ ἔχουν προηγηθεῖ, καὶ εἶναι λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴν ὄγδοη καὶ τελευταία. Ἡ ὄγδοη βαθμίδα βρίσκεται στὴν κορυφὴ τῶν νοημάτων, τόσο τῶν ἀρετῶν ὅσο καὶ τῆς πυραμίδας.

Τὸ νόημα τοῦ Ζ' Μακαρισμοῦ παρομοιάζεται μὲ τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων στὴ σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου, στὴν ΠΔ: «Οἶμαι τοίνυν ἐγὼ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προδειχθέντων ἡμῖν Μακαρισμῶν πάντα μὲν ἱερά τε καὶ ἅγια τὰ καθ' ἕκαστον εἶναι ὅσα προλαβὼν ὁ Θεὸς κατεσκεύασε Λόγος, τὸ δὲ νῦν τῇ θεωρίᾳ προκειμένον ἄδυτον ὡς ἀληθῶς καὶ Ἅγιον ἀγίων εἶναι»⁴⁵.

Στὴ συνέχεια, δηλώνεται ἡ ἐνότητα καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ζ' Λόγου σὲ σχέση μὲ τὸν ΣΤ Λόγο. Ὁ ΣΤ Μακαρισμὸς ζητεῖ τὴν καθαρότητα τῆς καρδίας, τὴν ὁποῖα καὶ θεωρεῖ προϋπόθεσι γιὰ τὴ θέα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ζ' Μακαρισμὸς προχωρεῖ περισσότερο καὶ φθάνει στὴ δυνατότητα ποὺ προσφέρεται στὸν ἄνθρωπο νὰ ξαναγίνει υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

«Εἰ γὰρ τὸ ἰδεῖν τὸν Θεὸν ὑπερβολὴν ἐν τῷ ἀγαθῷ οὐκ εἶχεν, τὸ

44. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς Λόγος* ζ': Jaeger, GNO VII/2 98, 24-99, 6· PG 44, 1220A· BEP 66, 382, 37-383, 4.

45. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς Λόγος* ζ': Jaeger, GNO VII/2 149, 9-14· PG 44, 1277B· BEP 66, 413, 28-32.

υἰὸν γενέσθαι Θεοῦ ὑπὲρ πᾶσαν εὐκληρίαν πάντως ἐστίν»⁴⁶.

Ἡ εἰρήνη, ὡς ἀρετὴ, ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴν υἰοθεσία τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν ὁποία στεφανώνεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ Θεό.

«Εἰρηνοποιὸς δὲ ἐστὶν ὁ εἰρήνην διδούς ἄλλω· οὐκ ἂν δέ τις ἐτέρω παράσχοι ὃ μὴ αὐτὸς ἔχει. Βούλεται τοίνυν πρότερον εἶναι σὲ πλήρη τῶν τῆς εἰρήνης καλῶν, (...). Τί ἐστὶν ἡ εἰρήνη πρῶτον νοήσωμεν. Τί ἄλλο ἢ ἀγαπητικὴ τις πρὸς τὸ ὁμόφυλον συνδιάθεσις;»⁴⁷.

Σὲ τελευταία ἀνάλυση, εἰρηνοποιοὶ εἶναι «οἱ μιμηταὶ τῆς θείας φιλανθρωπίας, οἱ τὸ ἴδιον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας ἐπὶ τοῦ ἰδίου δεικνύντες βίου»⁴⁸. Δηλαδή οἱ ἄνθρωποι γίνονται μιμητὲς τῆς θείας φιλανθρωπίας, ἐνῶ ταυτόχρονα εἶναι εἰρηνοποιοὶ φανερώνοντας στὴ ζωὴ τους τὰ γνωρίσματα τῆς θεϊκῆς ἐνεργείας.

8. Λόγος Η'

Μὲ τὸν Η' Λόγο, ὁ Γρηγόριος Νύσσης φθάνει στὸ ἀποκορύφωμα τοῦ σκοποῦ, γιὰ τὸν ὁποῖο σύνθεσε τοὺς Λόγους «Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς». Ὁ καθένας Μακαρισμὸς ἀπὸ ἐκείνους πού προηγήθηκαν, εἶχε ὡς ἰδιαίτερο στόχο τὸ νὰ ξεπερνᾷ τὸν προηγούμενό του καὶ νὰ προετοιμάζει τὸν ἐπόμενο μὲ τὴν ἀρετὴ καὶ τὸ περιεχόμενο πού προβάλλει. Ἐδῶ, στὸν ὄγδοο πλέον, φθάνει στὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας, «ἐπὶ τοῦ ἀκροτάτου... τῆς ἀγαθῆς ἀναβάσεως»⁴⁹, ἡ ὁποία ἀγγίζει τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

«Ἡ μὲν τάξις τῆς ὑψηλῆς τῶν μαθημάτων διδασκαλίας ἐπὶ τὸν ὄγδοον ἀνάγει βαθμὸν τὴν παροῦσαν τοῦ ῥητοῦ θεωρίαν»⁵⁰.

Ὁ Η' Λόγος παρομοιάζεται μὲ τὴν ὄγδοη ἡμέρα, στὴν ὁποία ἀναφέρεται ὁ Δαβὶδ⁵¹ («τὴν ἀναστάσιμον ἡμέραν τῶ τῆς ὀγδόης αἰνίγματι διασημαίνει»⁵²) καὶ στὸν καθαρισμὸ καὶ στὴν περιτομή, ἡ ὁποία:

46. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 149, 14-16· PG 44, 1277B· ΒΕΠ 66, 413, 32-34.

47. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 153, 26-154, 9· PG 44, 1284AB· ΒΕΠ 66, 416, 28-37.

48. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 159, 17-19· PG 44, 1289B· ΒΕΠ 66, 419, 37-38.

49. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς Λόγος η'*: Jaeger, GNO VII/2 161, 17· PG 44, 1292B· ΒΕΠ 66, 421, 1-2.

50. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 161, 9-10· PG 44, 1292B· ΒΕΠ 66, 420, 30-31.

51. Ψαλμ., στ 1.

52. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς Λόγος η'*: Jaeger, GNO VII/2 149, 18-19· PG 44, 1292B· ΒΕΠ 66, 421, 2-3.

«Ἐπὶ τὸ καθαρὸν τε καὶ κατὰ φύσιν ἐπάνοδον τοῦ μολυσθέντος ἀνθρώπου ἐνδείκνυται, καὶ ἡ περιτομὴ τὴν τῶν νεκρῶν δερμάτων ἀποβολὴν ἐρμηνεύει...»⁵³.

Μὲ τὸν τελευταῖο Μακαρισμὸ ὁ ἄνθρωπος φθάνει στὴ κορυφὴ «τῶν κατὰ θεὸν ἀγώνων»⁵⁴. Γίνεται ἀντιληπτὸ ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τοῦ μακαρισμοῦ, ὅτι, γὰρ νὰ φθάσει κανεὶς στὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας τῶν ἀρετῶν, δηλ. στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, θὰ πρέπει νὰ μπεῖ στὸ «στάδιο τῶν μαρτυρίων τῆς πίστεως». Τελικὰ, τὸ μαρτύριο, σύμφωνα μὲ τὸ Λόγον, ἔχει εὐρύτητα καὶ περιέχει καὶ τὴν ἀποφυγὴ τῆς κακίας, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἁμαρτίας γιὰ χάρις τοῦ Κυρίου.

«...Ὁ Κύριος, ὃν καθὸ νοεῖται, κατ' ἐκεῖνό σοι λέγειν νομιζέσθω ὅτι Μακάριός ἐστι πᾶς ὁ παντὸς ἐναντίου πράγματος ἀπελευνόμενος, φθορᾶς, σκότους, ἁμαρτίας, ἀδικίας, πλεονεξίας, ἐκάστου τῶν ἀντιδιαστελλομένων τοῖς κατὰ τὴν ἀρετὴν λόγοις πράγμασι τε καὶ νοήμασιν. Τὸ γὰρ ἔξω τῶν κακῶν γενέσθαι ἐντὸς ἐστὶ τῶν ἀγαθῶν καταστήναι»⁵⁵.

Μὲ τὴν παρουσίαση καὶ τοῦ Ἡ Λόγου, πιστεύουμε ὅτι ἔγινε φανερὴ ἢ διαπίστωση, ὅτι ἡ Γρηγόριος Νύσσης ἀκολουθεῖ συγκεκριμένη τεχνικὴ στοὺς ὀκτῶ Λόγους τοῦ «Εἰς τοὺς Μακαρισμούς». Ὅπως ἀναφέρθηκε καὶ στὴν ἀρχή, ὁ κάθε Λόγος προϋποθέτει αὐτὸν ποὺ προσηγήθηκε καὶ στὸ τέλος, συνδέεται μ' ἐκεῖνον ποὺ ἀκολουθεῖ. Ἄρα ἔχουμε πυραμοειδῆ ἀνέλιξις τοῦ ἐρμηνευτικοῦ λόγου τοῦ Γρηγορίου Νύσσης. Δείχεται ἡ διαφορὰ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνότητα τοῦ κάθε Λόγου, μὲ σκοπὸ τὴν ἀνάβαση σὲ ὑψηλότερες βαθμίδες μὲ τελικὸ ὕψος τὴν κορυφὴ, δηλ. τὴν ὁμοίωση μὲ τὸ Θεό.

Τὸ σχῆμα τῆς ἀνάστροφης πυραμίδας ἐντὸς τοῦ κάθε Λόγου

Ἐνῶ, λοιπόν, ἀκολουθεῖται τὸ σχῆμα τῆς πυραμίδας στὰ ἐπίπεδα ἢ τις βαθμίδες τῆς ὁποίας τοποθετοῦνται διαδοχικὰ οἱ ἐπὶ μέρους Λόγοι, παράλληλα καὶ ὁ καθένας σχηματίζει μιὰ μικρότερη, ἀνάστροφα τοποθετημένη μέσα στὸ ἐπίπεδο ἢ τὴ βαθμίδα τοῦ καθενὸς Λόγου. Αὐτὴ ἡ ἀνάστροφη, θὰ λέγαμε, πυραμίδα «οἰκοδομεῖται», σύμφωνα μὲ

53. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 161, 19-22· PG 44, 1292B· BEΠ 66, 421, 3-5.

54. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 162, 5-6· PG 44, 1292B· BEΠ 66, 421, 11-12.

55. Αὐτόθι: Jaeger, GNO VII/2 169, 2-8· PG 44, 1300BC· BEΠ 66, 425, 11-16.

τῆ δομῆ τοῦ κάθε κεφαλαίου. Μετὰ τὴν παράθεση τοῦ βιβλικοῦ χωρίου καὶ τοῦ Προομίου, ἀκολουθεῖ ἡ συστηματικὴ Ἑρμηνεία τοῦ βιβλικοῦ κειμένου καὶ ἡ διατύπωση τῶν ἀπόψεων τοῦ ἱεροῦ Πατέρα. Στὸ μέρος αὐτὸ τοῦ Λόγου ὁ Νύσσης “ἀνοίγει” τοὺς ὀρίζοντες καὶ ἐμβαθύνει, παραθέτει παραδείγματα ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ, παραπέμπει σὲ ἄλλες πηγές, βιβλικές καὶ πατερικές. Ὅλα λειτουργοῦν ἄρμονικὰ ἀνάλογα μὲ τὸ νόημα καὶ τὸ βαθύτερο μήνυμα τοῦ Μακαρισμοῦ. Ἡ ἐπέκταση αὐτῆ τοῦ ἑρμηνευτῆ Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας διευρύνει τὴν πυραμίδα πρὸς τὰ ἔξω, ἀυξάνοντας τὴν ἀπόσταση μεταξὺ τῶν δύο γωνιῶν τῆς βάσεως τῆς πυραμίδας.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μεγάλη πυραμίδα, ποὺ ἀφορᾷ στὴ δομῆ, τὴν ἐνότητα καὶ τὴν πρὸς τὴν κορυφὴ ἐξέλιξη τῶν ὀκτῶ Λόγων, ἔχουμε ἐπομένως ταυτόχρονα καὶ ὀκτῶ μικρὲς πυραμίδες, οἱ ὁποῖες διευρύνονται μέσα στὰ πλαίσια τοῦ κάθε Λόγου, ἀπὸ τὸ βιβλικὸ χωρίο, τὸ προοίμιο καὶ τὸ κύριο μέρος μέχρι τὸν ἐπίλογο - συμπέρασμα ἢ προτροπὴ τοῦ Λόγου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἡ ἔρευνα τῆς δομῆς τοῦ Πατερικοῦ λόγου δίνει νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν τεχνικὴ ἰδιαιτέρα τοῦ 4οῦ αἰῶνα, τοῦ “χρυσοῦ αἰῶνα” τῆς Πατερικῆς Θεολογίας. Ἀκόμη ἀποδεικνύει τὸ ἐπίκαιρο τοῦ χαρακτήρα τῶν δομῶν, σὲ ἀναφορὰ μὲ τὴ σύγχρονη γλωσσολογία καὶ *structura*. Ἔτσι ἀπαντᾷ ἡ πυραμοειδὴς ἀνέλιξη τοῦ ἑρμηνευτικοῦ λόγου τοῦ Γρηγορίου Νύσσης στὸ παρελθόν, καθὼς καὶ στὴν προοπτικὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου, ὡς ζωντανὸ γεγονός ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἰδιαιτέρα σήμερα μπροστὰ στὴν πρόκληση τῆς τρίτης χιλιετηρίδας καὶ ἐγκύτερα σὲ μᾶς τοῦ 21οῦ αἰῶνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε:

Ἔργα Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης: *Λόγοι Εἰς τοὺς Μακαρισμούς*: W. Jaeger, GNO VII² *De beatitudinibus*, ed. Johannes F. Callahans, Leiden 1992. PG 44, 1193-1301. ΒΕΠ 66 (1987) 368-426. Morelli, Τόμος 1, Paris 1638, σσ. 762-836. *Bibliothek der Kirchenväter, Gregorii Nyssa opera* ed. καὶ Fr. Oehler, Gr. von Nyssa. (beat) IV, 152 - 319, Leipsig 1959. Ἀρχμ. Π. Μπροῦσαλη, *Γρηγ. Νύσσης: Λόγοι Εἰς τοὺς Μακαρισμούς*. (Εἰσαγωγή, κείμενο, μετάφραση, σχόλια), Ἀθήνα 1985. ΕΠΕ, Ἄπαντα Γρηγορίου Νύσσης, τόμος 8, Θεσσαλονίκη 1989. ΒΕΠ τόμ. 66 (1992).

CANÉVET M., “Grégoire de Nysse (saint)”: DSr 6 (1967) 971-1011.

- ..., *Exégèse et théologie dans les traités spirituels de Grégoire de Nysse*: Harle, Écriture..., p. 144-168.
- ..., *Grégoire de Nysse et l'herméneutique biblique. Étude des rapports entre le langage et la connaissance de Dieu*, Paris 1983.
- ..., "Gregor von Nyssa (ca. 333-394)" *Grosse Mystiker. Leben und Wirken*, München 1984.
- Crouzel H., "Grégoire de Nyssa est-il le fondateur de la théologie mystique?": RAM 83 (1957) 189-202.
- Daniélou J. *Platonisme et Théologie mystique*, Aubier 1954.
- ..., *Grégoire de Nysse et Plotin: Association G. Budé. Actes du Congrès de Tours et Poitiers 1953. Les belles lettres*, Paris 1954.
- ..., "Conspiratio" chez Gregoire de Nysse". *L'homme devant Dieu*, Mélanges H. de Lubac, Paris 1963, p. 295-308.
- ..., "La notion de confins (Methorios) chez Grégoire de Nysse". RSR 49, (1961) 161.
- ..., "La chronologie des oeuvres de Gregoire de Nysse". SP 7, TU 92 (1966) 159-169.
- Hamman G.A., *L'homme image de Dieu*, Paris 1987.
- Χρήστου Π., *Ἑλληνικὴ Πατρολογία, Δ'*, Θεσσαλονίκη 1989.
- Κρικιώνη Χρ., "Ἡ συνεχὴς πορεία τῆς πνευματικῆς τελειότητος καὶ τῆς μυστικῆς ἐνώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης", Ἀνάτυπο, Θεσσαλονίκη 1995, 44-45.
- Merki H., *Ὁμοίωσις Θεῶν. Von der platonischen Angleichung an Gott zur Aehnlichkeit bei Gregor von Nyssa*, Fribourg 1952.
- Mounin G., *Κλειδιά γιὰ τὴ γλωσσολογία* (μετάφρ. Ἄννας Ἀναστασιάδη-Συμεωνίδη), Ἀθήνα ²1988.
- Μουτσούλα Ἡ., *Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου καὶ ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης*. Ἀθήναι 1965.
- ..., "Ὁ Γρηγόριος Νύσσης ὡς ἐρμηνευτὴς τῆς ἀγ. Γραφῆς": Πόνημα Εὐγνωμον Β. Βέλλα, Ἀθήναι 1969, σσ. 465-485.
- Μπούκη Χρ., *Ἡ γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ὑπὸ τὸ φῶς τῆς φιλοσοφικῆς ἀναλύσεως*. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1970.
- Παναγοπούλου Ι., *Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἀγίας Γραφῆς στὴν Ἐκκλησία τῶν Πατέρων*, τόμος Α', Ἀθήνα 1991.
- Παπαδοπούλου Στυλ., *Πατέρες, αὔξεισις τῆς Ἐκκλησίας, ἅγιον Πνεῦμα*, Ἀθήναι 1970.
- ..., "Συμβολὴ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης": ΕΕΒΣ 39/40 (1972-73) 545-559.
- ..., *Πατρολογία*, τόμος Α', Ἀθήνα ³1997 καὶ τόμος Β', Ἀθήνα ²1999.

- ..., *Θεολογία καὶ γλώσσα*, Ἀθήνα 21997.
- Σιώτη Μ., *Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίας διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἱστορικὴ ἔρευνα*, Ἀθήνα 1984.
- Σκουτέρη Κ., “Μετεωροπορεῖν” καὶ “συμμετεωροπορεῖν” παρὰ τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ Νύσσης”: *Θεολογία* 39 (1968) 425-439.
- ..., *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης*, Ἀθήνα 1969.
- ... “Ἡ ἐνότης τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ὡς πραγματικὴ προϋπόθεσις τῆς σωτηρίας. Ἐκ τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης”: *Θεολογία* 40 (1969) 416-429.
- ..., *Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων “θεολογία”, “θεολόγος” ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μέχρι καὶ τῶν Καππαδοκῶν*, Ἀθήνα 1972.